

УДК 378.036:74 (477.87) (043.3/5)

РОЛЬ КОШИКАРСТВА ЯК НАРОДНОГО ПРОМИСЛУ В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДІ**Зимоля Мірослава Миколаївна**
м.Дрогобич

У статті висвітлено роль кошикарства як одного з визначальних народних промислів Закарпаття упродовж 1919-1939 рр. в естетичному вихованні молоді. Мета статті полягає в обґрунтуванні можливості творчого використання досвіду крізь призму народної педагогіки та культурно-освітнього потенціалу народних промислів, у тім числі лозоплетіння, у процесі реформування сучасної системи естетичного виховання молоді. Лозоплетіння не втрачає своєї популярності як через економічну прагматичність, так і через тенденцію до зацікавлення екологічними матеріалами.

Ключові слова: естетичне виховання в Закарпатті (1919-1939), народні промисли, народне мистецтво, кошикарство, народна культура.

Народне мистецтво Закарпаття – колоритне, багатогранне, самобутнє. Звідси – його вагомість у полімістецькому, культурно-національному житті українців, угорців, словаків, румунів, німців, вірмен, представників інших етносів, які проживають у Закарпатті. У цьому плані заслуговує на увагу твердження А. Копривої: «Традиція пов'язана із закладенням певних норм у суспільстві, які передаються від однієї генерації до іншої. Тобто традицією є тільки те, що суспільство у змозі прийняти за своє, що відповідає його смакам та критеріям. Це і визначає творче бачення, яке проявляється у синтезі форми, кольору та декору. Із плином часу закладаються власні мистецькі традиції, які породжують окремі стилі» [8, с. 759]. Саме ці ознаки характерні для народних промислів і ремесел Закарпаття. Вони втілюють у собі естетичне освоєння життєвого середовища.

Мета статті полягає в обґрунтуванні можливості творчого використання досвіду народної педагогіки та культурно-освітнього потенціалу народних промислів, у тім числі лозоплетіння, у процесі реформування сучасної системи естетичного виховання молоді.

Аналіз архівних матеріалів показав, що входження Закарпаття до Чехословацької Республіки спричинило поживлення в історії становлення естетичного виховання в краї. Щоправда, за попередньої доби робилися спроби популяризації домашніх промислів. Про це свідчить, зокрема, допис у «повчально-господарській ілюстрованій газеті для угро-руського народу «Неділя» від 12 жовтня 1914 року. Автор ознайомлює читачів з подробицями циркуляру міністра землеробства, згідно якого у всіх жупах після закінчення польових робіт планувалася організація курсів з домашніх промислів. Ішлося про потребу навчати селян виготовляти предмети й речі: плести кошики, робити лопа-

ти, ярма, вили, віники тощо. Головною метою цього заходу було відкриття подібних курсів у тих селах, «де землероби взимку не мають роботи, та й люблять займатися домашнім промислом; де є для виробництва відповідний сирий матеріал і де готові речі, предмети можна й продати» [13, с. 673]. На початку ХХ ст., як слушно відзначили С. Мільчевич і С. Мигаль, особливо помітну роль у Закарпатті відігравав розвиток ремісничого меблярства, у тім числі й у рамках так званої «Верховинської господарської акції» угорського уряду. Її вирішення було покладене на угорського економіста й громадського діяча Едмунда Еґана (1851–1901). «Влада, налякана масовою еміграцією селян з гірських районів краю до США і Канади, – наголошують С. Мільчевич і С. Мигаль, – була змушена вживати певних дій до покращення соціально-економічного становища селян. Поряд з виготовленням кошиків, килимів, новостворені кооперативи-артілі займалися різьбярством і виготовленням меблів. Скуповуванням продукції у цих артілей займалися акціонерні товариства: «Будапештське акціонерне товариство художнього промислу», «Товариство домашньої промисловості св. Ізабелли», «Спілка угорських промисловців» [11, с.77]. Однак, такі ініціативи загалом не мали системного характеру. Про це, зокрема, писав Антон Розсипал у матеріалі «Підсумки й плани роботи у Підкарпатській Русі» («Итоги и планы работ на Подкарпатской Руси», 1936): «Якщо у Підкарпатській Русі й робились якісь покращення, то, у першу чергу, вони були потрібні й корисні для окремих осіб та їхніх приватних підприємств. Єдина акція Еґана була здійснена в інтересах сільського населення, але й ту зустріли не тільки зі симпатіями населення, але й перепонами з боку місцевих феодалів та їхніх вірних прислужників. Ті заходи, які здійснювалися у Підкарпатській Русі, переважно були милістю тим особам, які у приватногосподарському житті були в них зацікавлені. Якщо це й співпадало з інтересами краю й населення, то було тільки необов'язковим наслідком для держави, яка споглядала на Підкарпатську Русь як на країну без особливого політичного смислу» [14, с.11].

8 травня 1919 року Центральна руська народна рада проголосила прилучення населення Закарпаття до Чехословацької Республіки. Політичні та соціокультурні зміни призвели до реформування системи шкільного виховання, руйнування її старих стереотипів, а звідси – формування нових форм і методів функціонування. Значною мірою відбулося коригування навчальних програм стосовно навчальних дисциплін з метою посилення міждисциплінарних зв'язків. Усе це активно вплинуло на становлення народних художніх промислів, що мали ознаки

складного й неоднозначного явища. Їхні особливості розвитку і побутування пов'язувалися з конкретними соціально-економічними умовами тогочасної епохи.

Досліджуваний період є логічним продовженням тих тенденцій, що безпосередньо впливали на самоусвідомлену ідентифікацію особистості відповідно до цілей естетичного виховання. Тому його складники в Закарпатті упродовж 1919 – 1939 рр. корелюються з набутками попередніх епох і інших етнічних українських земель. Корінні зміни, що відбулися в визначенні й організаційній структурі промислів за роки Чехословацької Республіки, їхня орієнтація на задоволення художніх потреб широких верств населення не лише відродили, а й викликали розквіт багатьох видів художніх промислів. Ці трансформації знайшли схвальний резонанс у чисельних публіцистичних виступах на сторінках видань Підкарпатської Русі. Підтвердження уваги до регіональних народних промислів у межах Чехословацької Республіки служать заходи з популяризації цього складника естетичного виховання, зокрема, велика промислова виставка у Празі (1921).

Докладний аналіз архівних фактів засвідчує: морально-естетичне виховання школярів засобами народних промислів було однією з ефективних передумов формування патріотичного світогляду. І це попри те, що у процесі розвитку української школи в Закарпатті мали місце гальмівні фактори, пов'язані передусім з відсутністю належного матеріального забезпечення. Від'ємний вплив на творчу активність молоді мала також міжетнічна, мовна й конфесійна боротьба, що штучно розпалювалася представниками антиукраїнських течій [1, с. 275]. Ці аспекти культурно-освітніх змагань у Закарпатті стали об'єктом наукових розвідок таких дослідників із Наддніпрянської України, як О. Бадан, І. Лакиза, М. Качанюк, І. Піддубний. З досліджуваною темою упродовж 40-60-х рр. ХХ ст. безпосередньо або опосередковано пов'язані також роботи С. Чавдарова [17], І. Калинича, І. Магули [10]. З-поміж публікацій про досліджувану проблематику, які вийшли друком в останні десятиріччя, доцільно згадати праці таких авторів, як В. Гомоннай [2; 3], І. Козубовська [5], В. Росул [15], М. Талапканич [4], В. Химинець, П. Стрічик, Б. Качур [16].

У 20-30-х рр. ХХ ст. у Підкарпатській Русі існувала своєрідна мережа успішних спеціальних шкіл. Ідеться про інститути для сліпих дітей та для дітей-калік у Мукачеві, інститут для неповносправних дітей у Севлюші, а також були відкриті допоміжні класи для душевнохворих дітей при народних школах. Однак, як зауважив В. Клима, влада тільки частково забезпечила спеціальне виховання, лікування й навчання неповносправної молоді: близько 70 % глухонімих, 65 % сліпих, 5,5 % калік, 6 % душевнохворих [7, с. 102-103].

Спеціальним фаховим закладом в Ужгороді був державний інститут глухонімих зі створенням при ньому в 1920 році спецшколи лозоплетіння. Їхні плетені вироби позначені національною своєрідністю використання місцевих матеріалів (коріння сосни, гілки ліщини, луб, лоза, кукурудзяні качани), оригінальних технік плетіння. До однієї з них належить техніка плетіння з обгортки початків кукурудзи. Їхні нижні кінці вирівнюють ножицями й висушують. Змочивши гарячою водою, майстри вибілюють їх за допомогою сірки і фарбують, знову сушать і розділяють на стрічки. Плетуть вироби на спеціальних колодках. Жіночі торбинки з обгортки кукурудзяних качанів традиційно виготовляються народними майстрами у селах Боронява та Вишкове, що на Хустщині. Примітно, що на противагу іншим галузям традиційних народних промислів у лозоплетінні не вироблено виразних регіональних відмінностей. Адже форма плетених предметів залежала передусім від їхнього призначення, а тому зовнішній вигляд не відігравав значимої ролі.

Навчальною кошикарською майстернею при інституті глухонімих в Ужгороді керував Франц Кунерт за підтримки промисловця Б. Зікмунда. У своїх спогадах, опублікованих 1936 року у виданні «Підкарпатська Русь упродовж 1919–1936 рр.», Ф. Ку-

нерт відзначив: «Мені судилося ще до Світової війни пізнати в різних державах Європи, а також в Америці той факт, що кошикарське ремесло своїм широким розмаїттям і різноманіттям форм, виконанням роботи й строкатістю матеріалу особливо добре пасує місцевим умовам (достаток рук і вільного простору для культивування лози, верби тощо)» [9, с. 181]. Після Першої світової війни кошикарське ремесло перебувало на межі зникнення. Тому директор закладу розпочав роботу з виготовлення найбільш простих предметів – кошиків для господарства, оплетених бутлів, великих кошиків для візків. Це ремесло поступово поширилось і в селах Закарпаття, власне, як домашній промисел. Головним завданням навчального осередку постало технічне вдосконалення якості праці, а також надання самостійного ремесла його учням. Тому методи роботи опиралися передусім на практичній дійсності. Цікаво, що учні майстерні самі саджали й культивували вербу у селі Довге, збирали потім зелені прути, очищали їх і сушили. А взимку у власній котельні школи відпарювали прути й у такий спосіб підготовлювали необхідний матеріал для виробництва. Навчальний термін складав, як правило, чотири роки. Після закінчення ремісничої школи учні отримували відповідне свідоцтво.

Широкого розголосу набули гарнітури плетених меблів, які відзначалися легкістю, міцністю й зручністю. Варто наголосити: кошикарська майстерня не мала жодних дотацій від держави й своєю існування забезпечувала виключно завдяки продажі готових виробів. Їхні зразки експонувалися на виставках у Празі, Брно, Моравській Оставі, Братиславі, а також у Лондоні, Льєжі [9, с. 181]. Організація показу творчих робіт ставала своєрідним підсумком процесу формування художньо-естетичних цінностей зокрема та розвитку особистості учнів – загалом. Це важливо з огляду на той факт, що «система цінностей створює внутрішній стрижень культури, духовну квінтесенцію потреб й інтересів особистості» [12, с. 263].

Велику популярність мали відкрита у 1924 році школа лісників, школа жіночих занять, музичні курси, торгова державна школа. Проте вся ця налагоджена освітня система почала зазнавати радикальної трансформації 1938 року, яка не сприяла природному розвитку народних промислів у Закарпатті. Однак, приміром, у селі Іза, що на Хустщині, досі існують осередки, які функціонують за принципом домашнього промислу й водночас мають безпосередній зв'язок з ринком. У цьому контексті заслуговують на увагу родинні традиції, які й досі плекають численні носії декоративно-ужиткового мистецтва. Ідеться насамперед про традицію лозоплетіння, витoki яких беруть початок ще у XVIII ст. Її розвиток справедливо пов'язують з ім'ям Івана Кашка. Плетуть тут кошарки, крісла, стільці, столики, етажерки, шафи, будиночки для кошенят, абажури, тарелі, вази, скриньки. Головним матеріалом є вербова лоза, яку зрізають на початку літа, сушать і зберігають до перших зимових морозів. Широкого визнання зазнали вироби таких народних майстрів, як Марія Німчук (1880–1974), Василь Галас (1894–1970), Дмитро Кондраш (1896–1976), Пелагія Хвуст (1897–1977), Марія Галас (1898–1970), Михайло Хвуст (1900–1985), Андрій Пасулька (1903–1979), Степан Галас (1904–1980), Василь Щербан (1909–1974), Калина Галас (1905–1998), Пелагія Сабов (1905–1980), Андрій Голоботовський (1910–1962), Василь Орос (1910–1986), Марія Пасулька (1911–1985), Василь Кемінь (1911–1993), Михайло Орос (1912–1999), Василина Орос (1914–2010), Марія Кемінь (1914–1999), Анна Хвуст (1914–1988), Дмитро Галас (1915–1983), Василь Вакаров (1915–1986), Василина Вучкан (1915–1972), Василина Голоботовська (1916–1994), Михайло Мадяр (1916–1991), Василь Сабов (1918–1992), Іван Ізай (1919–1996), Пелагія Вакаров (1919–2010), Хрестина Галас (1921–1989), Хрестина Орос (1921–1978), Дмитро Орос (1922–1997), Іван Криванич (1923–2011), Хрестина Орос (1926–2010), Михайло Вучкан (1926–1983), Михайло Щербан (1927–2011), Василь Щербан (1932–2007), Василь Андрашко (1938–2007), Іван Лукеря (1940–2011), Василь Голоботовський (1941–2008). Тут названі представники кількох по-

колінь тієї чи іншої родини. В окремих з них лозоплетіння стало чи не єдиним засобом існування від XVIII ст. до нинішньої доби. Важливо, що кожна родина мала свої пріоритети, позначені головною ознакою наступності досвіду – з покоління в покоління. Проведене нами анкетування виявило переконаливі показники, що свідчать про існування специфіки використання лози у процесі виготовлення готових виробів.

За сучасних умов розмаїтий асортимент плетених з лози зразків опирається на давніх селянських виробів (сировина, техніка виконання, форма). Однак, палітра витворів суттєво допасована до смаків і потреб міського населення (меблі для городу, полочки, кошики). Типовий комплект лозоплетених виробів, наприклад, у селі Іза складає стіл, крісло, два стільці. Його вартість станом на 2012 рік – 1600 грн. Звідси – висновок: лозоплетіння не втрачає своєї популярності як через економічну прагматичність, так і через тенденцію до зацікавлення екологічними матеріалами.

Висновки. На теренах Закарпаття створення перших шкільних осередків, де передбачалася можливість навчання

спеціальних предметів з естетичним наповненням, припало на першу половину XIX ст. Відповідно до своїх пізнавальних можливостей учні отримали змогу пізнати самобутність народного мистецтва, у тім числі й народних промислів, у таких містах, як Ужгород, Мукачеве, Хуст, Свалява, Рахів. Визнано, що народні промисли творять самобутню субкультуру, охоплюючи різноманітні прояви духовних змагань народу. Це стосується також формування та розвитку народних промислів Закарпаття, де етнографічні, мистецькі, фольклорні традиції набули на початку XX ст. значення виразної доміанти. Важливу роль при цьому відіграло народне декоративно-ужиткове мистецтво, вивчення якого вимагає урахування конкретних аспектів. Ідеться, зокрема, про питання щодо обґрунтованості пошуку у народній культурі творів мистецтва, тобто предметів з автентичними рисами, пов'язаними з естетичною функцією. Такі вироби мають синкретичний характер, адже вони засадничо естетичні й водночас наділені утилітарною властивістю – прагматично визначеною практичністю.

Література і джерела

1. Ванат І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. Ч. I (1918–1938) / Іван Ванат. – Братіслава-Пряшів, 1990. – 364 с.
2. Гомоннай В.В. Антологія педагогічної думки Закарпаття (XIX–XX ст.) / В. В. Гомоннай. – Ужгород : Закарпаття, 1992. – 290 с.
3. Гомоннай В. Педагогічна освіта на Закарпатті / В. Гомоннай, В. Росул, П. Ходанич. – Ужгород: Гражда, 2003. – 112 с.
4. Гомоннай В.В. Школа та освіта Закарпаття / В.В.Гомоннай, В. В. Росул, М.І.Талапканич. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського комітету у справах преси та інформації, 1997. – 248 с.
5. Зверева І. Д. Соціальна робота з дітьми і молоддю (теоретико-методологічні аспекти) / І.Д.Зверева, І. В.Козубовська, О.П.Пічкач. – Ужгород: УЖНУ, 2000. – Ч. 1. – 192 с.
6. Клима В. Школьное дѣло и просвѣщеніе на Подкарпатской Руси / Викторъ Клима // Учитель. – 1925. – Ч. 9–10. – С. 289–305.
7. Клима В. Школьное дѣло и просвѣщеніе на Подк. Руси / Викторъ Клима // Подкарпатская Русь 1919–1936 гг. – Ужгород: Школьная помощь, 1936. – С. 101–105.
8. Коприва А. Стилєві особливості угорської вишивки Закарпаття (XIX – поч. XX ст.) / А. Коприва // Народознавчі Зошити. – 2003. – № 5–6. – С. 759–765.
9. Кунерть Ф. Нѣсколько словъ объ учебной корзиночной мастерской въ Ужгородѣ / Францъ Кунерть // Подкарпатская Русь за годы 1919–1936 ; [настоящій сборникъ редакціровалъ комитетъ подъ предсѣдательствомъ д-ра Эдмунда С. Бачинскаго]. – Ужгородъ, 1936. – С. 181.
10. Магула І.М. Хустська школа-інтернат. / І.М.Магула, І.А.Калинич. – К.: Радянська школа, 1963. – 214 с.
11. Мільчевич С. І. Передумови становлення дизайну меблів в Закарпатті в другій половині XIX – першій половині XX століття / С. І. Мільчевич, С. П. Мигаль // Вісник Харківського державної академії дизайну і мистецтва. Серія : Мистецтвознавство. Архітектура. – 2007. – № 7. – С. 73–81
12. Оршанський Л. В. Декоративно-ужиткове мистецтво як засіб формування художньо-естетичних цінностей студентів / Л. В. Оршанський // Діалог культур: Україна у світовому контексті. Художня освіта : Збірник наукових праць. – Львів: Світ, 2000. – Вип. 5. – С. 262–271
13. Полегосподарскій домашній промыселъ // Недѣля. Поучительно-господарска иллюстрованна газета для угро-русскаго народа ; [отвѣчательный редакторъ: Иванъ Газда]. – Будапештъ: Печатня Общества Франклина, 1914. – № 43. – 12 октябрь. – С. 673–674
14. Розсыпаль А. Итоги и планы работъ на Подкарпатской Руси / Антонинъ Розсыпаль // Подкарпатская Русь за годы 1919–1936 ; [настоящій сборникъ редакціровалъ комитетъ подъ предсѣдательствомъ д-ра Эдмунда С. Бачинскаго]. – Ужгородъ, 1936. – С. 11–12
15. Росул В. В. Тенденції розвитку школи та педагогічної думки Закарпаття (XIX–XX ст.) : // Дис... канд. пед. наук: 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / В.В.Росул. – К., 1997. – 194 с.
16. Химинець В. В. Освіта Закарпаття Чехословацької доби / В. В. Химинець, П. П. Стрїчик, Б. М. Качур, М. І. Талапканич. – Ужгород: Карпати, 2009. – 464 с.
17. Чавдаров С. Чергові завдання вчителів Закарпатської області / С. Чавдаров // Школа Закарпаття. – К., 1946. – С.27-35

В статтє раскрыто роль плетения корзин как одного из ключевых народных промыслов Закарпатья в течение 1919-1939 гг. в эстетическом воспитании молодежи. Цель статьи состоит в обосновании возможности творческого использования опыта сквозь призму народной педагогики и культурно-образовательного потенциала народных промыслов, в том числе лозоплетения, в процессе реформирования современной системы эстетического воспитания молодежи. Лозоплетение не теряет своей популярности как из-за экономической прагматичности, так и из-за тенденции к заинтересованности экологическими материалами.

Ключевые слова: эстетическое воспитание в Закарпатье (1919-1939), народные промыслы, народное искусство, плетение корзин, народная культура.

The article reveals the role of the basketry as one of the key arts of folk trades in Transcarpathia during 1919–1939 in the aesthetic education. The aim of the article is to state the abilities of the creative use of experience through the light of folk pedagogics as well as the cultural and educational potential of folk handicraft, including rod-weaving, in the process of reforming the modern system of aesthetic education of the youth. Rod-weaving does not lose its popularity owing to both economic pragmatism and a growing interest in ecological materials.

Key words: aesthetic education in Transcarpathia (1919–1939), folk trades, folk art, basketry, national culture.